

DOI: 10.30840/2413-7065.3(76).2020.210751

**ПОВОЄННА ВІДБУДОВА КРИМУ ЯК НОВИЙ ЕТАП
ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ З УКРАЇНОЮ
(Рецензія на книгу П. В. Сацького «Крим: шлях до України
(1945–1954 рр.): монографія». Київ: КНЕУ, 2019. 522 с.)**

Дослідження проблематики, пов'язаної із включенням Криму до складу України у 1954 р., набуває, на жаль, здебільшого через позанаукові причини, все більшої актуальності. Науковці різних країн висунули кілька версій щодо мотивів, які спонукали керівництво СРСР передати Кримську область із однієї республіки до іншої. Однією з основних є версія про провідну роль економічного чинника, яка близька до офіційно оголошеної у 1954 р. – про спільність економіки, територіальну близькість, тісні господарські та культурні зв'язки Криму з Україною. Переважно вона обґрунтовується тим, що протягом першого повоєнного десятиліття економіка Кримської області за більшістю показників не вийшла на довоєнний рівень, її соціально-економічна сфера перебувала у стагнації, а також потребою підвищити ефективність управління цим регіоном в рамках існуючої владної системи через усунення аномалії, коли адміністративно-територіальна одиниця однієї республіки була відрізана від неї територією іншої. Частина дослідників підтримує версію, висунуту опонентом М. Хрущова членом ЦК КПРС Д. Шепіловим, що нібито перший секретар ЦК КПРС ініціював процес передачі Криму Україні насамперед для отримання підтримки республіканської парторганізації УРСР у боротьбі за владу в СРСР. Серед інших версій, які обговорюють науковці, – «доктрина анклавів», включення до неросійських республік для посилення

контролю за ними з боку центру територій з переважно іноетнічним населенням, «морально-політична», що нібито М. Хрущов, як один з організаторів сталінського терору в Україні, намагався хоча б частково компенсувати їй злочини СРСР передачею Криму.

В роки розпаду СРСР питання включення Кримської області до складу УРСР почало стрімко політизуватися: проімперські політичні сили, а з часом державні органи Росії намагалися нав'язати радянському суспільству, а потім новим державам і міжнародному співтовариству відверто хибну думку про неправомірність цього акту, про порушення у 1954 р. існуючих в СРСР процедур передачі територій однієї республіки іншій. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у публічний простір було вкинуто чимало пропагандистських матеріалів, які грубо викривляють або й відверто фальшують реальні процеси входження Криму до складу України. Одним із них є міф про те, що влада СРСР нібито здійснила це у 1954 р., щоб не віддавати Крим США за борг, який взяла РРФСР у 1920–1930 рр. для проекту «Кримська Каліфорнія» під заставу кримських земель. Великий внесок у маніпуляції з історією Криму зробила діюча влада РФ, яка для прикриття брутального порушення своїх зобов'язань і міжнародного права – спроби анексувати територію іншої суверенної держави у 2014 р. – намагається використовувати псевдоісторичні аргументи.

В цій ситуації дослідження кандидата історичних наук, доцента КНЕУ імені В. Гетьмана Павла Сацького «Крим: шлях до України (1945–1954 рр.): монографія» є актуальним, адже до того в контексті проблеми передачі Криму з РРФСР до складу УРСР науковцями здебільшого порівнювався стан кримської економіки у довоєнний і післявоєнний час, кримсько-українські економічні зв'язки розглядалися побіжно, а спеціальна монографія, у якій би комплексно розглядалися процеси соціально-економічної інтеграції Кримського півострова із Україною у перебігу відбудови економіки після Другої світової війни, була відсутня.

Праця, метою якої, за визначенням автора, є здійснення комплексного аналізу основних чинників, які визначали процес соціально-економічної інтеграції Криму із Україною, заслуговує на увагу дослідників, які вивчають історію Криму, України, Росії ХХ ст. або аналізують передісторію нападу Російської Федерації на Українську державу в 2014 р. Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1945–1954 рр., тобто з моменту утворення Кримської області до її включення у склад УРСР. Структурно монографія складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури.

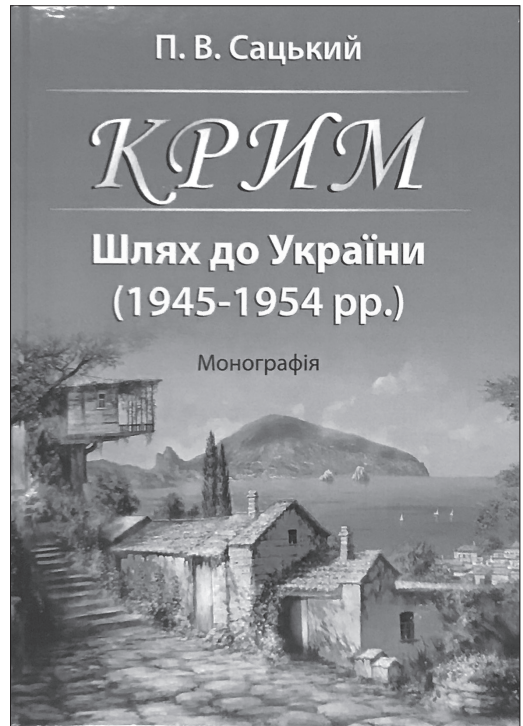
П. Сацький у своїй роботі звернув увагу на численні проблеми відродження економіки і соціальної сфери Кримського півострова, які постали після завершення Другої світової війни. У цей період реалізувалися масштабні проекти відбудови економіки СРСР, котра зазнала великих втрат у результаті бойових дій в ході війни, а також у результаті людських втрат і мобілізації ресурсів,

необхідних для забезпечення перемоги. Проте, розгортаючи політику відбудови господарства, радянський уряд поставив ряд завдань глобального характеру, здійснення яких мало, як виявлено у дослідженні П. Сацького, свою специфіку на різних територіях відповідно до регіональних особливостей. Власне, така специфіка була виявлена в Криму.

Автор доволі значну увагу присвятив проблематиці адміністративного забезпечення як відбудови господарства Криму, так і прилеглих до півострова територій УРСР (у межах до 1954 р.). Зокрема, виявлено, що радянський підхід періоду панування вертикально інтегрованої командно-адміністративної системи управління пізньосталінського періоду не давав високої ефективності. Радянська система адміністрування мала змогу успішно справлятися здебільшого із масштабними будівельними проектами, а тому процес відбудови здійснювався у формі ініційованих урядом СРСР масштабних проектів у територіальних межах, на основі яких формувалися крупні господарські комплекси. Так, зокрема, доволі успішно відбувалося формування крупних господарських комплексів на територіальній основі Донбасу, Подніпров'я, проте значно складнішою була ситуація із формуванням господарського комплексу на територіальній основі південних районів України. У той же час сформувати на території Криму окремих територіально-господарський комплекс в умовах повоєнної відбудови економіки виявилось взагалі неможливим. Автор монографії слушно звертає увагу на такі фактори, що стояли на заваді формування господарського комплексу на територіальній основі Криму, як демографічні проблеми, складні

кліматичні умови, і, що було надзвичайно важливо, уряди як СРСР, так і РРФСР не мали змоги забезпечити надійного та ефективного адміністрування процесів соціально-економічної відбудови Криму.

У праці П. Сацького розкрито ключові масштабні програми відбудови економіки, котрі забезпечували можливість не лише переносити досвід організації адміністрування реалізації масштабних програм соціально-економічного розвитку із території України в Крим, а й створювати інфраструктурні передумови інтеграції півострова із УРСР. Зокрема, у період після завершення Другої світової війни здійснюється відбудова енергетичної галузі і, як висвітлено в роботі, на принципово нових засадах відновлюється ця галузь у південних районах УРСР із перспективою розширення територіальних масштабів її реалізації на Крим. Аналогічно із реалізацією програми енергетичного будівництва від 1947 р. розпочинається планування будівництва масштабної системи зрошення південних районів України і територій Криму. Причому керівництво УРСР не обмежується виконанням завдань центру з підготовки пропозицій влітку 1947 р. щодо зрошення півдня України, а включає в них питання подачі води в Крим. Ця програма активно реалізується із початком у 1950 р. будівництва Південно-Українського та Північно-Кримського каналів і системи зрошення південних районів України і північних районів Криму. Його здійснює Головне управління «Укрводбуд» Міністерства бавовництва СРСР, адміністрування якого з боку загальносоюзних відомств виявилось неефективним. За цих обставин керівництво УРСР взяло на себе функцію горизонтального

адміністрування та, зокрема, ініціювало проекти постанов уряду СРСР із визначенням функцій у реалізації цієї «будови комунізму» для загальносоюзних міністерств і включаючи у межі власної територіальної компетенції Кримську область. Водночас розгортається за активною участю керівництва УРСР програма розвитку системи залізничного і шосейного сполучення Криму із материковою територією України.

Автор зупиняється і на різних аспектах лобістської діяльності керівництва УРСР у вищих органах влади СРСР, що було необхідним в умовах вертикально інтегрованої командно-адміністративної системи пізньосталінського періоду, на користь інтересів Криму, зокрема відбудови Севастополя.

Таким чином, в ході реалізації масштабних програм на материковій території України, як доволі детально розкрито

у монографії П. Сацького, протягом перших двох повоєнних п'ятирічок відбувалося формування на новій або оновленій економічній та інфраструктурній базі цілісного соціально-економічного комплексу на територіальній основі південних районів України і Криму. Традиційні тісні соціально-економічні зв'язки Криму і материкової частини Північного Причорномор'я та Приазов'я отримали новий імпульс та нову технологічну базу. Після включення у 1954 р. Криму до складу УРСР сформований у попередні роки господарський комплекс продовжив свій розвиток у цілісній політично-адміністративній системі.

Зрештою, досліджуючи проблематику соціально-економічної відбудови Криму і прилеглих до території півострова територій України, П. Сацький звертає увагу на процеси активного пошуку вдалих форм адміністрування реалізації як масштабних будівельних проєктів, так і відновлення економіки Криму в цілому.

Роботу виконано на основі значної кількості документів, багато з яких залучено до наукового обігу вперше. При цьому здійснено доволі ретельний джерелознавчий аналіз матеріалів, котрі зберігаються в архівних фондах України. Крім архівних матеріалів, використано значний обсяг опублікованих документів, статистичні дані, нормативно-правові акти тощо. Тому джерельна база, на нашу думку, є достатньо репрезентативною і дає змогу розкрити проблематику соціально-економічної інтеграції Криму з Україною у 1945–1954 рр. Вивчення історіографії проблематики, яка аналізується в роботі П. Сацького, показало, що вона є майже не дослідженою. Монографія є оригінальною комплексною розвідкою.

Водночас маємо зауважити, що монографічна робота П. Сацького містить деякі недоліки, зокрема, авторові варто було залучити більш широкий масив статистичних даних, особливо стосовно Криму періоду до 1950 р.

Дискусійним є використання автором у монографії терміна «корінні народи» щодо всіх етнічних спільнот Криму, які були злочинно депортовані під час Другої світової війни комуністичним режимом. У міжнародному праві відсутнє загальноприйнятне нормативне його визначення. Як правило, до корінних народів відносять ті етнічні спільноти, які сформувалися на території, що наразі входить до складу певної держави, не мають поза її межами державності та вважають себе корінними. Іноді корінними в історичних дослідженнях чи у міжнародних відносинах вважають народи, які проживали на землях в момент їх анексії чи колонізації іноземною державою. У 1941–1944 рр. із Криму були депортовані за національною ознакою німці, італійці, кримськотатарський народ, вірмени, болгари, греки. Кримські татари є корінним народом, тому що вони підпадають під найпоширеніші критерії таких спільнот, що, власне, і було зафіксовано у Постанові Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави» від 20 березня 2014 р. Німці, італійці та болгари, а також, імовірно, більшість вірмен та греків, яких злочинно депортував сталінський режим, прибули в Крим уже після анексії ханства Гераїв Російською імперією, тому, відповідно до термінології міжнародного права і Конституції України, коректніше їх відносити, на нашу думку, до національних меншин.

Проте, незважаючи на висловлені зауваження, робота П. Сацького виконана на високому науковому рівні і є значним внеском у наукову розробку проблем кримології та українознавства. Причому її актуальність зростає не лише у світлі драматичних подій 2014 р., а і в контексті пошуку шляхів деокупації Кримського півострова, загрози того, що під приводом гуманітарної катастрофи в тимчасово окупованому Криму країна-агресор Російська Федерація здійснить спробу поширити збройну агресію на

материкову територію України. Також матеріали монографії з формування цілісного господарського комплексу з південних районів материкової України та Криму можуть бути використані наразі у підготовці планів з реінтеграції звільненої території АР Крим і м. Севастополя.

Андрій ІВАНЕЦЬ

orcid.org/0000-0001-7167-8183

кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу історичних студій НДІУ

DOI: 10.30840/2413-7065.3(76).2020.213675

«ТОРУЮЧИ ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ПІЗНАННЯ НОВОГО ТА НЕЗНАНОГО»

(Тюрменко І., Рогожа М., Божук Л., Курченко Т., Халецька Л.
Соціально-етичні основи збереження цифрової історико-культурної
спадщини в Україні. Київ: Талком, 2017. 172 с.)

Вченою радою Національного авіаційного університету рекомендовано до друку колективну монографію «Соціально-етичні основи збереження цифрової історико-культурної спадщини в Україні». Дослідження авторського колективу, яке проводилося в рамках міжнародного проекту InterPARES Trust, було орієнтоване на проблеми збереження цифрової історико-культурної спадщини на веб-сайтах архівних та музейних установ України. Одразу зробимо застереження – предметне поле студіювань значно ширше, ніж те, що задекларовано у назві монографії, і стосується не лише збереження цифрової спадщини, а й проблем доступу, використання цифрових документів. Новаційні міждисциплінарні

підходи у питаннях вивчення історико-культурної спадщини країни, поважний склад рецензентів, підтримка цього проекту відомими зарубіжними вченими (Лючіана Дюранті, Коррін Рожерс, Карен Андерсон) налаштували читача, ба більше, вселяли надію побачити струнку наукову систему авторських поглядів на досліджувану проблему, новаторську методологію у питаннях експертних оцінок мережних інформаційних об'єктів.

Уважне читання монографії все більше викликало питань, непорозумінь, а іноді й несприйняття авторських візій, які ми спробуємо коротко викласти у цій рецензії. Під час читання і критичного аналізу видання питань виникає більше, ніж очікуваних відповідей.